

DOI: 10.31866/2616-745X.13.2024.306855

УДК 327:321(=161.2)"165/191"

**ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)**

Ластовський Валерій Васильович

*Доктор історичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net,*

*Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:

10.02.2024

Рецензовано:

21.02.2024

Прийнято:

22.02.2024

Для цитування:

Ластовський, В.В., 2024. Еволюція уявлень про міжнародні відносини в українському політичному просторі (друга половина XVII – початок XX ст.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 13, с.34-45. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.13.2024.306855>.

Мета дослідження полягає передовсім у необхідності проаналізувати еволюцію уявлень в українському політичному та науковому середовищі щодо міжнародних відносин, факторів, що впливали на їх розвиток, із можливістю передбачати майбутній світоустрій. У статті визначаються та характеризуються основні етапи розвитку української політичної думки. Окреслюються умови, в яких ідеї розвиваються, і те, в чому проявляється їх особливість та сутність. До творення цих ідей були причетні представники різних прошарків населення – козацької старшини та духовенства спочатку, а пізніше – української інтелігенції. Зауважується на поглядах таких відомих українських політичних діячів, як Григорій Сковорода, Микола Костомаров, Михайло Драгоманов, Степан Рудницький та ін. В їх ідеях можна помітити елементи як ідеалістичного, так і реалістичного розуміння міжнародних відносин. При цьому важливим моментом слід вважати, що жоден із представників української науки не намагався створити

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ **ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ** **ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)**

власну цілісну концепцію саме міжнародних відносин. Навпаки, для кожного з них було важливим показати зв'язок між міжнародним життям та долею України і українського суспільства. Стверджується також, що на українські ідеї вплив мали розвиток інтелектуальної думки у Європі та політичні події, що позначалися на формуванні європейського простору. Методологія дослідження базується на системному підході з використанням логічного та порівняльного методів. Це дозволило проаналізувати погляди багатьох українських політичних діячів і науковців, їх появу у відповідний історичний період та зв'язок із поточною суспільною ситуацією. Висновки дослідження вказують на достатньо складний процес еволюції поглядів українського політичного та наукового середовища в теоретичних питаннях щодо міжнародних відносин, вплив на їх розвиток як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Ключові слова: теорія міжнародних відносин; історія міжнародних відносин; українська політика; дослідження міжнародних відносин.

Вступ

Теоретичні уявлення про міжнародні відносини є невід'ємною частиною політичної теорії у будь-якій державі. Саме в них узагальнюється досвід всіх попередніх поколінь та здійснюється спроба пояснити саму природу міжнародних відносин, визначити основні проблеми їх сучасного стану і передбачити розвиток на майбутнє. І, як правило, у сучасній практичній та теоретичній площині головна увага дослідниками приділяється висновкам і творчості представників класичних наукових парадигм. Проте із цієї площини практично повністю випадають уявлення та ідеї, що формувалися в рамках української наукової думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На жаль, цей напрям наукових досліджень на сьогодні позбавлений достатньо цілісних академічних публікацій, і українська наукова спадщина, в якій обговорювалися теоретичні питання міжнародних відносин, фактично залишається дуже слабо вивченою. Частково до цього питання звертався Володимир Потульницький (1994). Інколи дослідники звертали увагу на теоретичні ідеї українських вчених, як, наприклад, Олег Шаблій (1991) щодо наукової спадщини Степана Рудницького. А інколи, як у творчості Валерія Смолія та Валерія Степанкова (2023) щодо дипломатичної діяльності Богдана Хмельницького, більше уваги приділялося практичній площині. Ряд публікацій із цього питання здійснив і автор цих рядків (Ластовський, 2017; 2021; Ластовський та Важна, 2022).

Формулювання цілей статті

Головною метою цього дослідження є розгляд еволюції уявлень про міжнародні відносини в українському політичному просторі у другій половині XVII – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження

Уявлення про міжнародні відносини в науковому та політичному просторі України від середини XVII століття почали формуватися в нових політичних умовах розвитку всього європейського простору. Станом на 1648 рік геополітична ситуація на континенті суттєво змінилася. Адже після Тридцятилітньої війни (1618–1648) було укладено Вестфальський мир, від якого розпочався відлік системної історії міжнародних відносин та відбулося переформатування розстановки сил на міжнародній арені. У цей же час починає формуватися нова державність у Східній Європі з чітко окресленою українською національною ідентичністю. Водночас цей простір фактично був затиснений у рамках достатньо потужних держав – Речі Посполитої, Османської імперії та Московського царства. В наступні століття відбулося поступове поглинання українських земель цими та іншими державами. І впродовж XVIII століття більша їх частина відійшла до складу спадкоємниці Московського царства – Російської імперії.

Ці умови впливали не лише на загальну зміну політичної ситуації на українських землях, а й на формування в українському політичному середовищі уявлень щодо міжнародних відносин та вирішення певних політичних питань, що їх стосуються.

В період від середини XVII ст. до початку XX ст. українська політична думка щодо міжнародних відносин пройшла два основних етапи свого розвитку: 1) друга половина XVII – середина XVIII століття та 2) кінець XVIII – початок XX століття.

На першому етапі (друга половина XVII – середина XVIII століття) погляди українських політичних діячів і науковців формувалися у процесі творення та утвердження державності Гетьманщини. Відтак ця обставина спонукала розглядати її як основу для ідеології керівної української еліти. В цей час на уявлення щодо міжнародних відносин впливали також погляди та ідеї європейських мислителів, відтак це були дії як реалістичної, так і ідеалістичної парадигм, що, як правило, перепліталися між собою.

Основними виразниками політичних ідей на першому етапі виступали представники вищих прошарків українського козацтва та українського

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ **ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ** **ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)**

духовенства. І саме тоді в українському політичному середовищі вже «відображалися передовсім погляди, властиві для парадигми політичного реалізму» (Ластовський, 2021).

Із падінням Гетьманщини та остаточним входженням українських земель до складу російської та австрійської імперій українська політична еліта стала частиною російського суспільства, що не могло не позначитися і на зміні її політичних поглядів. Водночас її належність саме до українського суспільства і стала відправною точкою для формування вже нових підходів і нового розуміння політичних та міжнародних процесів.

Чи не найвідомішим представником української інтелектуальної думки XVIII століття безперечно був поет і філософ Григорій Сковорода (1722–1794). Хоч сам він більше уваги приділяв зовсім іншим питанням, проте в його роботах деякою мірою зачіпаються і аспекти, що стосуються міжнародних відносин. Зокрема, в його ідеях прослідковується думка про співпрацю і засудження війн. Одним із джерел останніх він вважав не що інше, як жадібність («Кто не желает честей, сребра, волостей? Вот тебе источник... войн... Из сего родника родятся.. падения государств и вся несчастий бездна»). На це філософ вказував у своїй роботі «Разговор пяти путников...» у 1770-х роках. У цьому уривку думки Григорія Сковороди цілком перегукуються з тими гуманістичними ідеями, що властиві були і європейським філософам епохи Відродження. При цьому ідеї Григорія Савича ґрунтувалися на християнському світобаченні.

Другий етап (кінець XVIII – початок XX століття) визначається розвитком ідей у рамках повного політичного панування Російської імперії. Тому й висловлення будь-яких поглядів, що не відповідають офіційній позиції, піддавалися заборонам, а їх автори – переслідуванням. У цей час найбільш поширеними були ідеї ідеалістичної парадигми.

Після наполеонівських війн і започаткування Віденської системи міжнародних відносин в Європі почали відбуватися значні зрушення, зумовлені утвердженням ідеї національної держави. Саме під її впливом з'явилися у Європі Сербія, Греція, Італія, Німеччина та ін. і відбувалася боротьба за незалежність на польських, угорських та інших землях. Відповідно, національний аспект ставав одним із визначальних факторів впливу на міжнародні процеси. І, зрозуміло, це не могло не відбитися на ідеях, які висловлювалися в середовищі української еліти.

На другому етапі виразниками політичних ідей виступали передовсім представники української інтелігенції, котра формувалася впродовж XIX століття на основі давніх українських старшинських, дворянських, міщанських та священницьких родів. У їх середовищі зароджували-

ся в цей період не лише нові політичні ідеї, але й нові політичні течії та осередки.

Чи не першим виразником цих ідей став невідомий автор «Історії русів». Власне вже у цьому політично-історичному трактаті можна бачити, що основними суб'єктами міжнародних відносин його творець вважав народи та утворені на їх основі держави. А основою їх могутності цим автором вважалася єдність на основі свободи та міжнародних договорів. Ця ідея звучить уже від перших сторінок твору на прикладі єдності Русі, Литви та Королівства Польського (Кониский, 1846, с.6-7).

Першим суто українським політичним осередком у межах Російської імперії було Кирило-Мефодіївське товариство. У рамках його діяльності обговорювалися не лише питання оптимального державно-політичного устрою для українських земель, але й питання геополітичного устрою Європи. Зокрема, це проявляється у відомій роботі Миколи Костомарова (1817–1885) «Закон Божий (Книга буття українського народу)» (1991). У центрі її була ідея створення федерації слов'янських народів.

Окрім М.Костомарова, схожі за характером і змістом ідеї висловлювали й інші учасники Кирило-Мефодіївського товариства. Наприклад, Василь Білозерський (1825–1899) так само виходив із позиції, що християнство наділене ідеєю об'єднати людство через любов, мир і свободу, хоча насправді цього й не відбулося поки що (Глизь упоряд., 1990, с.390–394). Більше того, після погрому товариства у 1847 році його ідеї повністю не зникли. Значно пізніше, вже у 1860 році, М.Костомаров (1995) знову повертався до питання загальнослов'янської федерації на засадах свободи і рівноправності (щоправда, тепер він не відкидає можливості існування такого союзу «під скіпетром російського государя»).

Фактично, Кирило-Мефодіївське товариство, будучи одним із виразників ідеї панславізму, пропагувало створити в рамках Центральної та Східної Європи самостійну загальнослов'янську федерацію. Важливо підкреслити, що ця ідея протистояла двом іншим тогочасним політичним ідеям – пангерманізму та слов'янофільству.

Пангерманізм багато в чому базувався на ідеях відомих представників німецької філософії – Йоганна Готліба Фіхте (1762–1814), Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770–1831), Карла Маркса (1818–1883) та Фрідріха Енгельса (1820–1895), котрі створили підґрунтя для подальшого розвитку німецького націоналізму. Не можна не відзначити у цьому контексті антислов'янські настрої і висловлювання творців марксизму, що, зрозуміло, також стало частиною цієї політичної ідеї.

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)

Що ж до слов'янофільства, то цей напрям був уже фактичним вираженням ідеї російської зверхності як над Європою, так і над слов'янськими народами. Основна ідея тут полягала у пропаганді «особливого шляху» російської держави.

Ідеї Кирило-Мефодіївського товариства, на відміну від зазначених обох течій, не отримали можливості на свій розвиток. На це вплинула як таємність самої організації, так і її досить швидка ліквідація російською владою. Проте ідея народу як центрального суб'єкта міжнародних відносин продовжувала фігурувати в українських політичних працях і в подальшому. Суттєвою відмінністю стало те, що ідея християнства як можливий об'єднуючий чинник народів у міжнародних відносинах практично зникає з наукових теорій.

Від 1890-х років в українському науковому та політичному середовищі ще більше активізується питання про суть міжнародних відносин і суб'єктність у них держав та народів. Цьому сприяють цілий ряд факторів, що відбувалися в цей період на міжнародній арені та в окремо взятих європейських державах, насамперед пов'язаних з Україною. І передусім, звісно, поява Італійського королівства та Німецької імперії у 1860–1870-х роках, криза Австрійської та Російської імперій тощо.

Одним із відомих українських політичних діячів, хто звертав у цей час увагу на проблематику міжнародних відносин, був Михайло Драгоманов (1841–1895). Можна навіть говорити, що його перу належить чи не перша спроба створити цілісну картину їх розвитку та визначити фактори, що на них впливають. Це йому вдалося зробити у своїй праці «Чудацькі думки про українську національну справу» (1891) (Драгоманов, 1991).

Михайло Драгоманов спробував показати вплив на міжнародні відносини ідей космополітизму, християнства та ісламу. І, відповідно, ще й коротко відзначив основні позиції у цьому Сократа та Цицерона, апостола Павла. Проте основними після Французької революції, з його погляду, у світі стали національні ідеї. Ці ідеї пробудилися внаслідок наполеонівських війн, і «тоді в німців прокинулася ненависть до французів», а «згодом серед учених німців виробилися такі думки, що національність – це річ найголовніша для людини, а що всесвітня людськість – то щось навіть гидке» (Драгоманов, 1991, с.472). Відповідно до ходу роздумів дослідника, протистояння «між французами та німцями» знайшло своє продовження і в інших аналогічних процесах «між німцями та різними народами, переважно слов'янами» (Драгоманов, 1991, с.473).

В основі поглядів М. Драгоманова лежала та сама ідея, що належала попередньому поколінню українських діячів Кирило-Мефодіївського това-

риства, – ідея народу як головного суб'єкта, який не лише творить державу, але і впливає на міжнародні відносини навіть тоді, коли в нього цієї держави немає. При цьому можна стверджувати, що його погляди увібрали в себе як певні риси реалізму, так і риси ідеалізму. Адже, з однієї сторони, він визнавав роль сили у боротьбі за волю, але з іншої сторони, схилився до зменшення ненависті за прикладом Червоного Хреста.

Наприкінці XIX століття у творчість українських політичних діячів поступово приникають ідеї марксизму, що, відповідно, не могло не відбитися і на уявленнях щодо міжнародних відносин. Першими їх прихильниками були Микола Зібер (1844–1888), Сергій Подолінський (1850–1891) та Юліан Бачинський (1870–1940). Останній відомий своєю програмною роботою «Україна ingredienta» (1895), в якій було вперше публічно заявлено про необхідність створення незалежної української держави. Між іншим, із приводу окремих пунктів своєї роботи автор полемізував ще впродовж 1894 року із Михайлом Драгомановим.

Уявлення Юліана Бачинського спиралися на марксистську парадигму. Тому так само, виходячи з її постулатів, він і визначає основним моментом у формуванні будь-яких суспільних відносин саме класову боротьбу. І, відповідно, сучасні йому світові процеси він розглядав крізь суто марксистську позицію: «...боротьба між буржуазією і пролетаріатом – се характерна риса новочасної буржуазної історії, історії доби панування капіталізму» (Бачинський, 2003, с.80). Внаслідок оцінки всіх економічних та політичних процесів у світі Ю. Бачинський (2003, с.111) приходять до думки про те, що капіталістичному світу вже починає заважати існування національних держав (які, зі свого боку, були витвором буржуазних відносин), оскільки капіталізм вже потребує «іншої єдності, не національної... а єдності вищого ряду – інтернаціональної, міжнародної». Капіталістичні процеси призводять до протиріч між державами, до їх суперництва і протистояння на всіх континентах, у результаті чого «мусить остаточно витворитися також і нова, вища єдність роду людського – інтернаціональна, котра запанує над нинішньою єдністю національною» (Бачинський, 2003, с.114).

На початку XX століття українська політична думка збагачується ще й геополітичними ідеями. Власне геополітика як наука саме в цей період і починає формуватися завдяки тогочасним дослідженням Фрідріха Ратцеля (1844–1904), Геллфорда Джона Маккіндера (1861–1947), Юхана Рудольфа Челлена (1864–1922) та ін. Саме в їх працях в основному й було

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ
ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)

обґрунтовано вплив географічного фактора на міжнародні відносини та політичне життя.

Існуючі знання та протистояння великих держав на рубежі XIX – XX століть вже вимагали від української політичної еліти нових теоретичних обґрунтувань ідеї незалежності України, які б враховували можливість не тільки внутрішніх бажань населення, але й зовнішніх факторів – геополітичних. Саме з таких позицій у своїх працях виходять такі українські теоретики, як Лонгин Цегельський (1875–1950), Степан Рудницький (1877–1937), Ольгерд-Іполит Бочковський (1885–1939) та ін.

Лонгин Цегельський, пояснюючи стосунки між народами і державами, висловив думку, що «природний уклад і характер країн єднає або розділяє людей поміж собою, підштовхує їх до єдності, або взаємно відштовхує, творить для них спільну долю та спільні інтереси, або ж навпаки. Тому заселення націй (народів) зазвичай співпадає з певними природними межами країн, чи бодай вносить окремі відмінності в побудові країн, бо такі природні межі чи природні відмінності між країнами спричинили окрему історичну долю цих країн та формують їх окремі, часто ворожі, економічні інтереси» (Цегельський, 2007, 20). Обґрунтовує дослідник свою думку прикладами з історії європейських країн – Італії, Франції, Німеччини, Іспанії, Швеції, Норвегії та ін.

Більш детально на умови геополітичних процесів вже звертав увагу Степан Рудницький, зокрема у працях «Україна з політично-географічного становища» (1916), «Українська справа зі становища політичної географії» (1923) та ін. При цьому він багато в чому спирався на праці європейських фахівців, зокрема на дослідження вже згаданого Фрідріха Ратцеля, котрий ввів у науковий обіг цілий ряд позицій із геополітики, у т.ч. й поняття «життєвий простір», «політична географія» та ін. Зі свого боку, С. Рудницький (1994, с.95) намагається поглиблювати і розширювати уявлення про геополітику з огляду на існування «української справи» у європейському політичному просторі. З його погляду, «політична географія... займається досвідом і представленням взаємин поміж державним життям людства та Землею».

Висновки

Таким чином, можна стверджувати, що українська політична думка в питаннях, пов'язаних із міжнародними відносинами, впродовж другої половини XVII – початку XX століття пройшла достатньо складну еволюцію, пов'язану із двома основними факторами: 1) впливом внутрішнього стану українського суспільства в питаннях, пов'язаних із ідеєю створення незалежної держави, 2) впливом європейських ідей щодо міжнарод-

них процесів та політичних подій, у результаті яких формувався новий європейський політичний простір. Хронологічно цей розвиток пройшов через два етапи: 1) на першому етапі (друга половина XVII – середина XVIII століття) погляди українських політичних діячів та науковців формувалися у процесі творення та утвердження державності Гетьманщини, 2) на другому етапі (кінець XVIII – початок XX століття) розвиток ідей відбувався в рамках повного політичного панування Російської імперії. Тому й висловлення будь-яких поглядів, що не відповідають офіційній позиції, піддавалися заборонам, а їх автори – переслідуванням. На обох етапах в українських політичних ідеях були помітні впливи як ідеалістичних, так і реалістичних парадигм. Важливим моментом слід вважати, що жоден із представників української науки не намагався створити власну цілісну теорію міжнародних відносин, зосереджуючись лише на тому, щоб представити зв'язок між міжнародним життям та долею України і українського суспільства.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бачинський, Ю., 2003. *Україна irredenta*. 3-е вид. Київ: Основні цінності.
- Драгоманов, М., 1991. Чудацькі думки про українську національну справу. В: Р. С. Міщук, упоряд. *Вибране*. Київ: Либідь, с.461-558.
- Кониский, Г., 1846. *Исторія Русовъ или Малої Россіи*. Москва: Въ Университетской Типографіи.
- Глизь, І.І. упоряд., 1990. *Кирило-Мефодіївське товариство*. Київ: Наукова думка. Т. 1, с.390-394.
- Костомаров, М., 1991. *Закон Божий (Книга буття українського народу)*. Київ: Либідь.
- Костомаров, М., 1995. Україна. (Письмо къ издателю Колокола). В: А.Г.Болебрух, ред. *Пам'ятки суспільної думки України (XVIII – перша половина XIX ст.)*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет, с.414-422.
- Ластовський, В., 2017. Міжнародні відносини в поглядах М.Костомарова («Книга буття українського народу»). В: *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*. Міжнародна науково-практична конференція. Київ, Україна, 19-20 квітня 2017 р. Київ: Видавничий центр КНУКіМ. Ч.1, с.88-93.
- Ластовський, В., 2021. Політичний реалізм та ідеологія української еліти Гетьманщини (друга половина XVII – середина XVIII ст.). *Міжнародні*

ЛАСТОВСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ
ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)

- відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 8, с.37-49. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249005>
- Ластовський, В. та Важна, К., 2022. Війна, мир, дипломатія і міжнародні відносини в українському літописанні початку XVIII століття. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, [e-journal] 9, с.43-54. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265453>
- Потульницький, В., 1994. *Нариси з української політології (1819–1991)*. Київ: Либідь.
- Рудницький, С.Л., 1994. *Чому ми хочемо самостійної України*. Львів: Світ.
- Смолій, В. та Степанков, В., 2023. *Ідея протекторства в геополітичній доктрині Богдана Хмельницького та переяславський проект 1654 року: Тематичні нариси*. Київ: Інститут історії України.
- Цегельський, Л., 2007. *Русь – Україна і Московщина-Росія*. Львів: Априорі.
- Шаблій, О., 1991. Передмова. В: С. Рудницький, вид., 1994. *Чому ми хочемо самостійної України*. Львів: Світ, с.5-34.

REFERENCES

- Bachynskiy, Yu., 2003. *Ukraina irredenta* [Ukraine irredenta]. 3rd ed. Kyiv: Osnovni tsinnosti.
- Drahomanov, M., 1991. Chudatski dumky pro ukrainsku natsionalnu spravu [Strange thoughts on the Ukrainian national cause]. In: R. S. Mishchuk, comp. *Vybrane* [Selected works]. Kyiv: Lybid, pp.461-558.
- Koniskii, G., 1846. *Istoriia Rusov ili Maloi Rossii* [History of the Rus or Little Russia]. Moscow: V Universitetskoi Tipografii.
- Hlyz, I.I. comp., 1990. *Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo* [Cyril and Methodius Society]. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1, pp.390-394.
- Kostomarov, M., 1991. *Zakon Bozhyi (Knyha buttia ukrainskoho narodu)* [The Law of God (The Book of Being of the Ukrainian People)]. Kyiv: Lybid.
- Kostomarov, M., 1995. *Ukraina. (Pysmo kь yzdateliu Kolokola)* [Ukraine (Letter to the publisher of Kolokol)]. In: A.H. Bolebrukh, ed. *Pamiatky suspilnoi dumky Ukrainy (XVIII – persha polovyna XIX st.)* [Monuments of public thought of Ukraine (XVIII – first half of the XIX century)]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet, pp.414-422.
- Lastovskyi, V., 2017. *Mizhnarodni vidnosyny v pohliadakh M. Kostomarova ("Knyha buttia ukrainskoho narodu")* [International Relations in the Views of N. Kostomarov ("The Book of Being of the Ukrainian People")]. In: *Ukraina i svit: teoretychni ta praktychni aspekty diialnosti u sferi mizhnarodnykh vidnosyn* [Ukraine and the World: Theoretical and Practical Aspects of International Relations]. International scientific and practical conference.

Kyiv, Ukraine, 19-20 April 2017 r. Kyiv: KNUCA Publishing Centre., Ch.1, pp.88-93.

Lastovskiy, V., 2021. Politychnyi realizm ta ideolohiia ukrainskoi elity Hetmanshchyny (druha polovyna XVII – seredyna XVIII st.) [Political realism and ideology of the Ukrainian elite of the hetmanship (Second half of the XVII – middle of the XVIII century)]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 8, pp.37-49. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249005>

Lastovskiy, V. and Vazhna, K., 2022. Viina, myr, dyplomatiia i mizhnarodni vidnosyny v ukrainskomu litopysanni pochatku XVII stolittia [War, peace, diplomacy and international relations in Ukrainian chronicles of the 18th century's beginning]. *International Relations: Theory and Practical Aspects*, [e-journal] 9, pp.43-54. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265453>

Potulnytskyi, V., 1994. *Narysy z ukrainskoi politolohii (1819-1991)* [Essays on Ukrainian Political Science (1819-1991)]. Kyiv: Lybid.

Rudnytskyi, S.L., 1994. *Chomu my khochemo samostiinoi Ukrainy* [Why we want an independent Ukraine]. Lviv: Svit.

Smolii, V. and Stepankov, V., 2023. *Ideia protektorstva v heopolitychnii doktryni Bohdana Khmelnytskoho ta pereiaslavskiyi projekt 1654 roku: Tematychni narysy* [The Idea of Protectorate in the Geopolitical Doctrine of Bohdan Khmelnytsky and the Pereyaslav Project of 1654: Thematic Essays]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy.

Tsehelskyi, L., 2007. *Rus – Ukraina i Moskovshchyna-Rosiia* [Rus – Ukraine and Muscovy-Russia]. Lviv: Apriori.

Shablii, O., 1991. *Peredmovna* [Preface]. In: S. Rudnytskyi, ed., 1994. *Chomu my khochemo samostiinoi Ukrainy* [Why we want an independent Ukraine]. Lviv: Svit, pp.5-34.

THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL RELATIONS CONCEPTIONS
IN THE UKRAINIAN POLITICAL SPACE (THE SECOND HALF OF THE 17TH –
THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

Valerii Lastovskyi

Doctor of Historical Sciences, Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,

e-mail: lastov@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, 18031

The main objective of the study is primarily in the need to analyse the evolution of conceptions in the Ukrainian political and scientific sphere regarding international relations, factors that influenced their development with the possibility of foresee the future world order. This article identifies and characterises the main stages of the Ukrainian political thought development. Conditions in which ideas develop, and in which their peculiarity and essence can be manifested, are outlined. Representatives of different population strata were involved in the creation of such ideas: at first, Cossack elders and clergy, later – Ukrainian intelligentsia. Attention is drawn to the positions of such well-known Ukrainian political figures as Hryhoriy Skovoroda, Mykola Kostomarov, Mykhailo Drahomanov, Stepan Rudnytskyi, et al. In their ideas, elements of both idealistic and realistic understanding of international relations can be noticed. At the same time, it should be considered an important point that noone of the representatives of Ukrainian science tried to create his own coherent concept of international relations. On the contrary, it was important for each of them to show the connection between international life, and the fate of Ukraine and Ukrainian society as well. It is also claimed that Ukrainian ideas were influenced by the development of intellectual thought in Europe, and political events that marked the formation of the European space. The research methodology is based on a systematic approach, using logical and comparative methods. This made it possible to analyse the views of many Ukrainian political figures and scientists, their appearance in the relevant historical period, their connection with the current social situation. The conclusions of this study indicate a rather complex process of evolution in the views of the Ukrainian political and scientific environment in theoretical issues regarding international relations, as well as the influence of both internal and external factors on their development.

Key words: theory of international relations; history of international relations; Ukrainian politics; research of international relations.